

STUDII ȘI CERCETĂRI
DE
ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE

TOMUL 75 – 2024

1–4

SUMAR

EDITORIAL

SCIVA 75 5

STUDII

DRAGOȘ MĂNDESCU, Datări radiocarbon pentru necropola din prima epocă a fierului de la Ferigile (jud. Vâlcea)..... 7
ADRIANA GAȘPAR, Arheologie în suburbiile Timișoarei otomane (secolele XVI–XVII)..... 37
GHEORGHE ALEXANDRU NICULESCU, Certitudini și lucruri care nici măcar nu sunt neadevărate: persistența reprezentărilor naționaliste în cercetarea arheologică..... 77

NOTE ȘI DISCUȚII

CRISTIAN EDUARD ȘTEFAN, DRAGOȘ MĂNDESCU, IOAN-ANDI PIȚIGOI, DRAGOȘ-ALEXANDRU MIREA, Piese de metal preistorice recent descoperite în nord-vestul Munteniei (jud. Argeș) 113
ANCA-DIANA POPESCU, ALIN FRÎNCULEASA, Toporul de la Bordenii Mari (jud. Prahova) și câteva precizări de natură tehnologică..... 135
RADU BĂJENARU, TUDOR TURIAN, *VARIA METALURGICA* (IV). Despre un topor cu gaură de înmănușare transversală de tip estic din „România” 149
FLORINA PANAIT-BÎRZESCU, Piese de mobilier din marmură și calcar de la Histria (II). Suporturi cu decor zoomorf..... 159
ADRIAN BĂTRÎNA, Câteva observații pe marginea unor cercetări arheologice mai vechi și mai noi de la Mănăstirea Bistrița (jud. Neamț) 189

CRONICA VIEȚII ȘTIINȚIFICE

CONSTANTIN C. PETOLESCU, FLORIAN MATEI-POPESCU, Cronica epigrafică a României (XLIII, 2023) 229

SCIVA, tomul 75, nr. 1–4, București, 2024, p. 1–426

LIANA OȚA, Sesiunea anuală de comunicări științifice a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”	303
<i>TEZE DE DOCTORAT</i>	
IOAN FEDOR PASCU, Arheologia peisajului în spațiul Sighișoarei medievale	371
SILVIU ILIUȚĂ, Ciacova otomană în lumina cercetărilor arheologice.....	381
<i>IN MEMORIAM</i>	
Valentin Mircea Dumitrașcu (<i>Gabriel Vasile</i>).....	387
Virgil Mihailescu-Bîrliba (<i>Theodor Isvoranu</i>).....	399
Eugen Nicolae (<i>Adrian Ioniță</i>).....	403
<i>RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE</i>	
Ádám Bollók, <i>A Century of Gold. The Rise and Glory of the Avar Khaganate in the Carpathian Basin</i> , Hereditas Archaeologicae Hungariae, Archaeolingua, Budapesta, 2021, 166 p. (<i>Erwin Gáll</i>)	405
Gheorghe Matei, Elena Rența, <i>Necropola medievală timpurie de la Platonești, județul Ialomița (sec. VIII–X)</i> , Muzeul Județean Ialomița. Seria Situri arheologice VIII, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2023, 282 p. text, 55 pl., 102 fig. (<i>Oana Damian</i>).....	411
Ion Ursu, <i>Populațiile turanice din spațiul est-carpatic în secolele X–XIV</i> (Seria Istorie și Documente Necunoscute, Monografii 7), Editura Pontos, Chișinău, 2022, 390 p.; 257 p. text; 28 tab.; 8 diagrame și grafice; 68 fig. (<i>Adrian Ioniță</i>).....	414
<i>ABREVIERI</i>	423

ÉTUDES ET RECHERCHES
D'HISTOIRE ANCIENNE
ET D'ARCHÉOLOGIE

TOME 75 – 2024

1–4

SOMMAIRE

ÉDITORIAL

SCIVA 75	5
----------------	---

ÉTUDES

DRAGOȘ MĂNDESCU, Radiocarbon datings for the Early Iron Age necropolis from Ferigile (Vâlcea County).....	7
ADRIANA GAȘPAR, Archaeology in the suburbs of Ottoman Timișoara (16 th – 17 th centuries)	37
GHEORGHE ALEXANDRU NICULESCU, Certitudes and things that are not even false: the persistence of nationalist representations in archaeological research	77

NOTES ET DISCUSSIONS

CRISTIAN EDUARD ȘTEFAN, DRAGOȘ MĂNDESCU, IOAN-ANDI PIȚIGOI, DRAGOȘ-ALEXANDRU MIREA, Prehistoric metal artefacts recently discovered in North-Western Wallachia (Argeș County).....	113
ANCA-DIANA POPESCU, ALIN FRÎNCULEASA, The shaft-hole axe from Bordenii Mari (Prahova County) and some technological details	135
RADU BĂJENARU, TUDOR TURIAN, <i>VARIA METALURGICA</i> (IV). A shaft-hole axe of eastern type found in “Romania”.....	149
FLORINA PANAIT-BÎRZESCU, Marble and limestone furniture from Histria (II). Supports with zoomorphic decoration.....	159
ADRIAN BĂTRÎNA, Observations on older and newer research from Bistrița monastery (Neamț County).....	189

CHRONIQUE DE LA VIE SCIENTIFIQUE

CONSTANTIN C. PETOLESCU, FLORIAN MATEI-POPESCU, Chronique épigraphique de la Roumanie (XLIII, 2023).....	229
--	-----

SCIVA, tomul 75, nr. 1–4, București, 2024, p. 1–426

LIANA OȚA, Session annuelle de communications scientifiques de l'Institut d'Archéologie « Vasile Pârvan »	303
<i>THÈSES DE DOCTORAT</i>	
IOAN FEDOR PASCU, Landscape archaeology in medieval Sighișoara.....	371
SILVIU ILIUȚĂ, Ottoman Ciacova in the light of archaeological research	381
<i>IN MEMORIAM</i>	
Valentin Mircea Dumitrașcu (<i>Gabriel Vasile</i>).....	387
Virgil Mihailescu-Bîrliba (<i>Theodor Isvoranu</i>).....	399
Eugen Nicolae (<i>Adrian Ioniță</i>).....	403
<i>COMPTE RENDUS ET NOTES BIBLIOGRAPHIQUES</i>	
Ádám Bollók, <i>A Century of Gold. The Rise and Glory of the Avar Khaganate in the Carpathian Basin</i> , Hereditas Archaeologicae Hungariae, Archaeolingua, Budapest, 2021, 166 p. (<i>Erwin Gáll</i>)	405
Gheorghe Matei, Elena Rența, <i>Necropola medievală timpurie de la Platonești, județul Ialomița (sec. VIII–X)</i> , Muzeul Județean Ialomița. Seria Situri arheologice VIII, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2023, 282 p. text, 55 pl., 102 fig. (<i>Oana Damian</i>).....	411
Ion Ursu, <i>Populațiile turanice din spațiul est-carpatic în secolele X–XIV</i> (Seria Istorie și Documente Necunoscute, Monografii 7), Editura Pontos, Chișinău, 2022, 390 p.; 257 p. text; 28 tab.; 8 diagrame și grafice; 68 fig. (<i>Adrian Ioniță</i>).....	414
<i>ABRÉVIATIONS</i>	423

CIACOVA OTOMANĂ ÎN LUMINA CERCETĂRILOR ARHEOLOGICE

SILVIU ILIUȚĂ*

Lucrarea *Ciacova otomană în lumina cercetărilor arheologice*¹ cuprinde 353 de pagini de text și 285 de planșe, fiind structurată în patru mari capitole, precedate de o introducere, unde sunt exprimate pe rând premisele cercetării, obiectivele propuse, sursele, metodologia și limitele analizei. Textul este completat de un capitol de anexe, care include catalogul obiectelor, glosarul de termeni otomani, ilustrația, cu lista aferentă – 14 hărți și planuri, o diagramă, șase hărți istorice, zece planșe cu imagini, 76 de planșe care prezintă situația arheologică, o planșă dedicată tipurilor funcționale, 164 de planșe privind artefactele arheologice, un grafic statistic și 12 planșe dedicate tipurilor formale documentate în cazul vaselor pentru gătit și depozitat.

Capitolul I, *Cadrul istoric și geografic*, este la rândul lui împărțit în două subcapitole. În primul subcapitol, *Cadrul geografic*, Ciacova este plasată spațial în relație cu orașul principal al regiunii. Localitatea Ciacova este situată la 28 de kilometri sud-vest de Timișoara, în Câmpia Banatului, pe cursul râului Timișul Mort, un vechi braț al râului Timiș, care în vechime alimenta așezarea cu apă și umplea șanțurile cetății.

Cel de-al doilea subcapitol, *Cadrul istoric*, face o scurtă trecere în revistă a datelor referitoare la ambele administrații marcante pentru localitatea Ciacova în perioada medievală: *Administrația maghiară* și *Administrația otomană*. Prima atestare documentară a localității are loc în anul 1332, cu ocazia unei operațiuni de colectare a dijmelor papale. Ca urmare a cuceririlor otomane din anii 1551 și 1552, granița Imperiului Otoman a fost extinsă spre nord, aducând în prim-plan regiunea pe care astăzi o numim Banat, care va avea de acum înainte un rol strategic în campaniile ulterioare de cucerire pe axa nord-vest. Deși de o importanță vădit mai scăzută decât centrul provinciei, orașul Ciacova s-a bucurat de atenție din partea conducerii centrale, așezarea cunoscând o dezvoltare permanentă pe parcursul celor 165 de ani de administrație otomană (1551–1716), în ciuda inițialei decăderi socio-economice, datorată, probabil, prezenței soldaților în garnizoana cetății din localitate.

---

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București; e-mail: iliuta.silviu.1994@gmail.com.

¹ Teza de doctorat a fost susținută în 26 martie 2024, la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, sub conducerea dr. habil. Adrian Ioniță, cu o comisie compusă din: dr. Eugen Nicolae (președinte), dr. Oana Damian, prof. univ. dr. Zeno Pinter și dr. Aurel Stănică.

Asemenea Timișoarei, așezarea a beneficiat, eventual, de o reorganizare și sistematizare, însă datele disponibile la momentul curent nu permit formularea de interpretări suplimentare. Totodată, nu sunt confirmate repopulări ori colonizări cu populație musulmană și pe teritoriul orașului nu sunt atestate pentru moment lăcașuri de cult musulmane ori creștine. Ulterior cuceririi habsburgice a provinciei, orașul este reorganizat, din vechea urbe medievală păstrându-se astăzi numai trama stradală a câtorva ulițe și, bineînțeles, donjonul cetății, construit în perioada Regatului Maghiar.

Al doilea capitol, intitulat *Istoricul cercetărilor*, prezintă succint campaniile arheologice desfășurate până în prezent și rezultatele lor. Din punct de vedere arheologic, datorită interesului stârmit de puținele informații disponibile la momentul respectiv și numărului relativ redus de intervenții moderne, Ciacova a beneficiat la începutul anilor 2000 de două cercetări arheologice sistematice, rămase, din păcate, în mare parte, nepublicate. Proiectele edilitare desfășurate între anii 2013 și 2021 au constituit însă un prilej unic de cunoaștere a trecutului micului oraș situat la sud-vest de Timișoara, fiind descoperite șanțuri de fortificare, urme ale palisadelor, străzi podite cu lemn, vechi cursuri de apă canalizate și alte amenajări antropice, din cele mai diverse, însoțite de un bogat inventar arheologic.

Cel de-al treilea capitol al lucrării, *Topografia Ciacovei în perioada otomană*, propune reconstrucția mediului geografic al spațiului nahiei Ciacova, cu ajutorul datelor disponibile la momentul elaborării lucrării și este împărțit în patru subcapitole.

În primul subcapitol, intitulat *Topografia nahiei Ciacova*, este prezentată, din punct de vedere geografic, nahia Ciacova – o subdiviziune a sangeacului Timișoara, cu o suprafață de 2 000 km², mărginită la nord de nahia Timișoara, la sud de nahielele Panciova și Șemlik, la est de nahielele Çerin și Bocșa, iar la vest de nahia Becicherec. Nahia Ciacova este acoperită în proporție de 30% de zone inundabile, cu caracter temporar sau permanent. În cadrul nahiei, sunt înregistrate trei orașe – Ciacova, Ghilad și Denta, ultimul îndeplinind și funcția de *derbent* pe drumul ce leagă Timișoara de Vârșeț.

Ariile mlăștinoase ale nahiei constituiau, asemenea zonelor adiacente Timișoarei, linii defensive naturale în cazul atacurilor și îngreunau cu siguranță mișcările de trupe. Drumurile din zonă erau considerate periculoase, inclusiv pe timp de pace, instituția *derbentului* fiind desemnată în acest sens pentru protecția călătorilor și mărfurilor pe rutele Timișoara – Vârșeț și Timișoara – Belgrad. Natura terenului a afectat inclusiv componența garnizoanelor din cetățile elaietului, unde, conform recensămintelor, numărul trupelor de infanterie îl depășește, de obicei, cu mult pe cel al cavaleriei. Resursele naturale ale teritoriului adus în discuție sunt vaste, pășunile, pădurile și zonele inundabile contribuind considerabil la situația economică a ținutului. Solul fertil, amintit inclusiv de călătorii vremii, facilita cultivarea unei mari diversități de plante anuale ori perene, iar pășunile asigurau necesarul de hrană pentru animalele locuitorilor. În ceea ce privește „industria”, sunt documentate extracția azotatului de potasiu și folosirea pe scară largă a morilor de apă. Marile întinderi de apă facilitau atât cultivarea plantelor (prin irigații și extragerea materialelor folosite drept fertilizanți), cât și pescuitul ori vânătoarea.

Rețeaua de drumuri a nahiei era extinsă, cuantificând nu mai puțin de 1 000 km, înregistrate pe hărțile habsburgice realizate imediat după cucerire, legând rețeaua de fortificații – extinsă și ea – asemenea unei rețele neuronale, în care întăririle puteau avea un timp de reacție scurt în cazul unui atac. Sursa veniturilor nahiei Ciacova era mediul rural, la nivelul anului 1579 nu mai puțin de 70% din totalitatea asprilor colectați provenind de la satele și cătunele nahiei – mari producătoare agricole în special. În privința fortificațiilor, pe teritoriul discutat erau cunoscute trei cetăți considerate *kale* – Rudna, Denta și Ciacova.

În cadrul celui de-al doilea subcapitol, *Cetatea Ciacova*, este prezentată palanca Ciacova, înregistrată în documentele oficiale otomane drept fortificație, cu rangul de *kale*, construită în plan aproximativ circular, cu mai multe bastioane rotunde, asemenea cetății Timișoara. Fortificația este înconjurată de un șanț de apărare umplut cu apă, traversat de un pod batant, asigurând atât accesul în cetate, cât și protecția în cazul atacurilor. Zidurile fortificației sunt ridicate dintr-un singur rând de bușteni, între care sunt împletite liane, crengi și alte materiale lemnoase, acoperite de un strat de lut, cu rol de protecție împotriva intemperiilor ori incendiilor. Imediat după cucerire, vechea cetate maghiară este, probabil, demolată, fiind construită o fortificație nouă, mai extinsă. Conform desenului lui Wathay Ferenc, cetatea are în interior construcții diverse: donjonul, o clădire mare, centrală – pesemne locuința comandantului, o construcție absidată cu rol neclar – un posibil *mesdjid*, dar și clădiri de mici dimensiuni, care serveau, eventual, drept case ale soldaților.

În privința efectivelor militare, aflăm din registrele de recensământ (*tahrir*) că în anul 1554, în cetate, sunt încartiruiți 13 soldați, conduși de un căpitan și un vicecăpitan, iar așezarea civilă numără 26 de *hane*. În anul 1569, numărul oștenilor crește la 14, soldații fiind acum comandați tot de un căpitan și un vicecăpitan. În același an, localitatea numără 63 de *hane*, iar între militari se află doi musulmani. Zece ani mai târziu sunt consemnați la Ciacova zece soldați, conduși de un căpitan și 61 de *hane*. Anul 1621 poate fi considerat apogeul cetății Ciacova în ceea ce privește numărul soldaților, fiind amintiți 68 de oșteni din cele mai diverse categorii, între care se află cinci musulmani și 54 de creștini de origine balcanică. Ultimele date sigure despre efectivele cetății ne parvin din anul 1634, atunci când la Ciacova se aflau 22 de soldați.

Ultimele informații istorice referitoare la cetate sunt consemnate în perioada 1686–1689, atunci când, în urma unor distrugerii cauzate de trupele de lobonți ajunse în zona Ciacovei, în anul 1686, cetatea și orașul sunt pustiite. În anii 1688–1689, întărirea este refăcută de un creștin pe nume Ignat – apropiat al conducerii militare otomane de la Timișoara, care se instalează în ruinele fostei cetăți, o reconstruiește și plănuiește să o folosească ca avanpost pentru atacarea Timișoarei. În scurt timp, „ghiaurul” Ignat este omorât, iar cetatea este incendiată, șanțurile acesteia fiind vizibile până în a doua parte a secolului al XVIII-lea și consemnate pe mai multe documente cartografice austriece. Localitatea a fost menționată de mai mulți călători

străini, printre care și Evliya Çelebi (în jurul anului 1664), însă niciunul dintre aceștia nu oferă o descriere a orașului ori a cetății.

În urma corelării rezultatelor săpăturilor arheologice cu datele de natură istorică, cred că fortificația Ciacova are cel puțin trei faze de funcționare, acoperind secolele XIV–XVII, de forme și întinderi diferite: faza maghiară, datată sfârșitul secolului al XIV-lea și a doua jumătate a secolului al XVI-lea, prima fază otomană, datată a doua jumătate a secolului al XVI-lea și sfârșitul secolului al XVII-lea și a doua fază otomană, datată sfârșitul secolului al XVII-lea.

Cel de-al treilea subcapitol, *Orașul medieval*, tratează problematica așezării civile medievale care rămâne, în opinia mea, cea mai mare necunoscută în stadiul curent al cercetărilor, majoritatea informațiilor disponibile în prezent fiind lacunare și limitând observațiile la nivelul precizărilor punctuale ori al celor de natură ipotetică. În privința rețelei hidrografice din oraș, cunoaștem existența a cel puțin două surse de apă curgătoare disponibile în perioada medievală: râul Timiș și un mic pârâu care traversează localitatea de la sud-est la nord-vest. Spațiul habitabil al Ciacovei medievale propus de T.O. Gheorghiu coincide cu rezultatele săpăturilor arheologice din zona de nord-est a orașului. Autorul atrage atenția, de asemenea, asupra zonei pieței centrale din localitate, unde, conform analizei domniei sale, mai multe străzi își păstrează planimetria din perioada medievală – fapt confirmat în câteva cazuri, punctual, de descoperirea unor ulițe podite cu lemn. Literatura de specialitate nu vorbește de niciun lăcaș de cult în cadrul așezării de la Ciacova până în anul 1733, atunci când începe zidirea vechii biserici catolice, însă – în cadrul nașiei – sunt amintite două mănăstiri – Sfântul Gheorghe, respectiv Sfântul Ioan și cel puțin două geamii, la Denta și Peciu Nou.

Rețeaua de drumuri în cadrul așezării este compusă din șase drumuri principale, care legau Ciacova de localitățile din jur și mai multe drumuri interioare, unele podite cu lemn. Tehnica de construcție a acestora este asemănătoare cu aceea observată în timpul cercetărilor arheologice din Timișoara – erau folosite scânduri groase ori trunchiuri despicate de stejar, susținute de o substructură din bârne masive, dispuse longitudinal, pe centru și pe cele două margini laterale, așezate pe pat de crengi, spărtură de cărămidă sau piatră de mici dimensiuni.

Cel de-al patrulea subcapitol, *Situația arheologică*, vizează contextele descoperite, în funcție de zonele în care au fost efectuate săpături arheologice care au surprins complexe datate în perioada otomană. Am împărțit astfel cercetările din oraș în trei areale diferite: zona centrală, zona nord-estică și zona cetății. În zona centrală, investigațiile arheologice din anii 2013–2015 și 2018 s-au desfășurat pe o suprafață de aproximativ 630 m² și au avut rezultate spectaculoase, rămase, din păcate, în mare parte necunoscute publicului larg – cele mai importante descoperiri de aici fiind, în opinia mea, vechile ulițe medievale podite cu lemn. Zona de nord-est a orașului a fost cercetată în urma unei supravegheri arheologice efectuate pe parcursul aceluiași an, fiind descoperite urme ale locuirii medievale. Despre zona cetății se poate afirma cu certitudine că a avut parte de descoperiri deosebite, fiind investigați în total nu mai puțin de 470 m². În secțiunile din acest ultim areal, au fost surprinse o serie de șanțuri

de apărare, urme ale vechilor palisade, locuințe, gropi de provizii și un bogat lot de materiale arheologice. În ceea ce privește complexele arheologice, am observat că forma gropilor este, în general, circulară în plan și alveolată în profil și nu poate fi pusă în legătură cu utilitatea primară a acestora.

Cel de-al patrulea capitol, *Descoperirile arheologice*, tratează materialul arheologic descoperit în campaniile 2015 și 2017–2018, în funcție de apartenența la tipologia funcțională, fiind împărțit în mai multe subcapitole, după cum urmează: *Ceramica*, *Determinarea formelor ceramice*, *Vase pentru gătit*, *Vase pentru depozitat*, *Forme auxiliare vaselor de gătit și depozitat*, *Vase pentru lichide*, *Vase pentru servit hrana* și *Obiecte ceramice cu funcționalitate specială*. În cadrul aceluiași capitol, este inclus și un studiu de caz, intitulat *Scurte considerații privind tipurile de vase pentru gătit și depozitat hrana*. Materialul arheologic, provenit în mare parte din zona cetății, denotă o activitate economică crescută, reflectată în cantitatea mare de artefacte descoperite. Din punct de vedere al culturii materiale, a fost recuperată o cantitate mare de obiecte din metal, os și sticlă – cea mai bine reprezentată categorie fiind, bineînțeles, ceramica. Lotul inclus în lucrare cuprinde un număr de 794 de vase și fragmente ceramice, respectiv 123 de piese încadrate în categoria materialului special, constituind aproximativ 6,2% din totalul pieselor disponibile. Din punct de vedere metodologic, tot materialul a fost curățat, încercându-se întregirea vaselor, în timpul acestui proces fiecare fragment fiind observat cu atenție. După această etapă, având în vedere cantitatea mare de fragmente (circa 13 000), s-a operat o selecție pe baza unor criterii anterior stabilite, astfel încât toate categoriile, tipurile și subtipurile ceramice identificate să fie cuprinse în studiul aprofundat. Ultima etapă o constituie analiza propriu-zisă a materialelor ceramice selectate anterior. În urma selectării fragmentelor ceramice din toate complexele din perioada otomană, apreciez că am prelucrat aproximativ 50% din numărul total estimat al vaselor. Materialul a fost în primă fază desenat, măsurat și fotografiat, rezultatele fiind mai apoi prelucrate și introduse într-o bază de date. Desenele de obiect au fost prelucrate digital și alăturate fotografiilor, reconstituind, în măsura în care a fost posibil, vasele.

Între preferințele locuitorilor Ciacovei se remarcă vesela de bună calitate ori „de lux” – piese ajunse aici, probabil, în urma schimburilor comerciale –, vase de porțelan, ceramică persană, maiolica și ceramică de Iznik, ca și „ceramica uzuală” – vase simple din ceramică smălțuită sau nesmălțuită, categorie de material pe care s-a și pus, de altfel, accentul. În cazul Ciacovei, ceramica uzuală poate fi împărțită în: vase pentru gătit și depozitat, care includ diverse tipuri de oale, capace, tăvi sau alte obiecte cu funcționalitate specială; vase pentru lichide, care includ ulcioare și căni de apă; vase pentru servit hrana – castroane, străchini și farfurii; vase pentru servit băuturi – cupe și cești; cahle; sfeșnice și pipe. Față de perioadele precedente, pereții vaselor se subțiază, umerii devin mai arcuiți, baza mai îngustă, iar decorul – rezervat doar anumitor categorii ceramice, devine sobru și unitar, apărând tehnici noi, cele vechi fiind din ce în ce mai puțin utilizate sau chiar abandonate. Tehnicile decorative includ folosirea angobelor de culoare albă sau roșie și a smălțurilor multicolore, cu incizii și brăie aplicate, dar și procedee utilizate mai rar, precum ștampilarea ori

folosirea tehnicii *sgraffito*. Apar și forme noi, precum ulcioarele cu tub de scurgere ori sită pentru filtrare, boluri cu picior, tăvițe pentru copt și ceramica gri – cunoscută în literatură drept ceramică „de Mohács” ori pipe. Majoritatea pipelor descoperite la Ciacova sunt de la începutul secolului al XVIII-lea și se înscriu în tipul pipelor „soldățești” sau „maghiare”, exemplele de la mijlocul secolului al XVII-lea fiind rare. Privitor la vasele pentru gătit și depozitat, suplimentar încadrării lor într-o tipologie funcțională, am realizat și departajarea lor în mai multe tipuri formale, rezultând în final un număr de 34 de tipuri și 58 de subtipuri. Totodată, am separat și vasele folosite la gătit de vasele folosite la depozitat, pe baza caracteristicilor lor morfologice observate microscopic. Materialul special este și el foarte divers, fiind descoperite piese de podoabă și accesorii vestimentare, arme, piese de harnașament, piese de echipament militar, unelte și ustensile, fernerie de construcție, obiecte de sticlă, dar și un tezaur monetar format din șapte piese bătute în Italia, în perioada 1629–1658, pentru comerțul cu zona Levantului.

În partea finală, *Concluzii istorico-arheologice*, sunt sintetizate informațiile prezentate în cadrul fiecărui capitol al lucrării. Pe baza datelor istorice și a rezultatelor cercetărilor arheologice, pot afirma că orașul Ciacova a cunoscut în perioada otomană o continuă dezvoltare, cu o populație mixtă, formată atât din creștini, cât și din musulmani de multiple etnii, unde viața se desfășura, probabil, pe baza tipicului otoman. Locuitorii orașului se ocupau cu agricultura, creșterea animalelor, stupăritul, comerțul ori cu alte îndeletniciri conexe, asigurându-și traiul de zi cu zi, având, conform descoperirilor arheologice, legături comerciale directe sau indirecte cu comunități îndepărtate. În ceea ce privește cetatea, aceasta era bine integrată în sistemul de apărare otoman, fiind legată prin multiple căi de comunicație de fortificațiile din jur.

Bibliografia cuprinde 309 titluri – lucrări de anvergură, articole de specialitate și monografii, majoritatea publicate de cercetători străini, fapt care arată încă o dată stadiul incipient al cercetărilor privitoare la epoca otomană pe teritoriul țării noastre.